

нарочиту пажњу посветити терминима — „називима”, а апстрактне изразе, који нису често у употреби, пропратити објашњењима. Због тога он све термине дели на оне који се налазе у обичном народном језику и оне који се не налазе у њему, већ су већином дошли из стране литературе.

У VII поглављу — Имовински законик према другим изворима права — Аутор наводи све изворе права који се помињу у дотадашњим законцима. Поред два главна извора — закона и обичаја — Богишић наводи још и правду и правицу, аналогију и, донекле, судско тумачење. Разматрајући однос обичаја према писаним одредбама, он указује на тежњу законодавца да писаним законом искључи остале изворе права или их сведе на најмању меру. Међутим, аутор сматра да законодавцима у пракси то није пошло за руком. Од доброг теоретичара, који хоће да правилано постави ствари, тражи се да темељно проучи праву природу обичаја и закона, као и њихов узајамни однос. Али у свету се о томе не води много рачуна, па се често назива обичајем и оно што у суштини то није. Па иако су многи мишљења да су правила обичаја непостојања и да их је тешко примењивати са гаранцијом, Богишић сматра да она због своје ширине и гпккости имају предност над писаним законом. Водећи рачуна о многим специфичностима Црне Горе, на крају он напомиње да се при састављању законика Црне Горе увек трудио да његове одредбе усагласи што је више било могуће „са народним обичајима и појмовима о правди”.

Мирослава Бабић

СОВЕТСКОЕ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. Под редакцией проф. Д. М. Генкина и доц. Я. А. Күника. Издательство „Высшая школа”, Москва, 1967, стр. 553.

1 Један од најновијих совјетских уџбеника грађанског права представља уједно и последње дело професора Димитрија Михаиловича Генкина. Јануара 1966. у својој 82. години умро је Д. М. Генкин, несумњиво веома значајан представник совјетске грађанскоправне науке.

Истакнути теоретичар и педагог Д. М. Генкин је преко педесет година обављао своје многобројне дужности наставника, правног писца и организатора. Дуго година је вршио дужност председника Спољнотрговинске арбитраже. До своје смрти био је шеф катедре совјетског права у Институту народне привреде „Г. В. Плеханов”. Плодан писац, Д. М. Генкин оставља за собом преко две стотине радова из различитих области грађанског и радног права (1).

Име Д. М. Генкина познато је и нашој правној јавности. Један од првих уџбеника грађанског права штампаних у нас био је преведени уџбеник Совјетског грађанског права у редакцији М. М. Агаркова и Д. М. Генкина (2). Значајан је и његов чланак о предмету Совјетског грађанског права, објављен у *Архиву за правне и друштвене науке* (3). Може се рећи

(1) Нека од значајнијих дела Д. М. Генкина навешћемо овде: Д. М. Генкин. И. Б. Новицкий, Н. В. Рабинович: История советского гражданского права, Юриздат, Москва, 1949; Советское гражданское право, Учебник для юридических вузов, под редакцией Д. М. Генкина, Госюриздат, Москва, 1959; Д. М. Генкин: Право собственности в СССР, Госюриздат, Москва, 1961. и многа друга.

Међу бројним чланцима истичу се: Предмет советского гражданского права, *Советское государство и право* 1955, No 1; Значение применения института юридического лица во внутреннем и внешнем товарообороте СССР. *Сборник научных работ института народного хозяйства им. Г. В. Плеханова*, Москва, 1955; К вопросу о системе социалистического права, *Советское государство и право*, 1956, No 9; Право собственности как абсолютное субъективное право, *Советское государство и право*, 1958, No 6; Оперативное управление как институт советского гражданского права, *Советская Юстиция*, 1963, No 9. итд.

(2) Совјетско грађанско право у редакцији проф. М. М. Агаркова и проф. Д. М. Генкина, Научна књига, Београд 1948.

(3) Д. М. Генкин: Предмет советского гражданского права, *Архив за правне и друштвене науке*, 1947, бр. 1 (прештампано из часописа *Советское государство и право*, 1939, No 4).

да су ови радови оставили дубоке трагове у нашој правној теорији, било да се позивала на њих или да их је критиковала.

Као што је то већ уобичајено у совјетској цивилистици када је реч о делима оваквог карактера, уџбеник *Совјетско грађанско право* је резултат колективног напора. Поред Д. М. Генкина редакцију је вршио и доцент Ја. А. Куник, а у писању су учествовали и проф. Б. С. Антимонов, доцент Т. А. Моровскаја, проф. К. А. Граве, доцент Л. Ф. Жүкова, доцент Н. Н. Веденин и доцент Н. В. Јепанешников. Колектив аутора је, по лепом обичају, посветио ову књигу успомени на свог преминулог учитеља.

2. Уџбеник *Совјетско грађанско право* је један од првих покушаја да се после доношења Основа грађанског законодавства СССР и савезних република и Грађанског законика РСФСР (и других република) ⁽⁴⁾ систематски изложи институти грађанског права. После многобројних дискусија о томе да ли треба да постоји јединствено грађанско право, или, пак, уз грађанско право треба упоредо да постоји и привредно право ⁽⁵⁾, превагу је однело мишљење да све имовинске односе треба да регулише јединствено законодавство, без обзира да ли се као субјекти правних односа јављају грађани или правна лица (државна предузећа, колхози итд.). Отуда уџбеник уноси и разрађује институте и грађанског и привредног права. Штавише, пошто је писан за потребе економских факултета и института, те карактеристике су још наглашеније, тако да претеже обрада уставна привредног права. Тако су у уџбенику изложени: осигурање, уговори о испоруци, о делу капиталне изградње, о контрахирању пољопривредних производа, уговори о комисиону, отпрамању и превозу робе (не и путника), банкарски послови (уговор о кредиту и текућем рачуну), као и материја која у нас сачињава предмет ауторског права и права индустријске својине. С друге стране, изостављени су поједини карактеристични институти грађанског права, као што су уговор о закупу стана или уговор о поклону, као и цела материја наследног права (изузев што се о наслеђивању својине говори у одељку о личној својини). Такође је изостављен историјски преглед развоја грађанског права, који је иначе уобичајен у радовима ове врсте.

3. У педагошком погледу уџбеник је несумњиво успео. Истиче се јасном и прегледном систематиком и лаким стилем. Уџбеник се састоји из предговора и 27 глава. Главе су подељене на параграфе. На почетку сваке главе дата су методска упутства у којима се скреће пажња студентима на најзначајнија питања обрађена у тој глави и указује на суштину проблематике која се разматра. На крају главе налазе се контролна питања која омогућавају да студент провери своје знање. Уз то је дата и одабрана литература.

Писци су, судећи по свему, поставили себи за циљ да сребено изложе најважније институте грађанског права СССР без подробног улажења у њихово научно расветљавање. Уџбеник нема претензије да буде сматран за велико систематско дело, које ће давати одговоре на многа питања дискутована у правној теорији и постављана у судској пракси. Отуда се избегавају отворена питања и на њих у уџбенику не наилазимо. Поједина решења, до којих се дошло у дискусији која је претходила доношењу Основа, прихваћена су и у овој књизи као резултат спровођења законских норми. Дате су сажете дефиниције сваког института и затим изложени најважнији елементи.

(4) Основи грађанског законодавства и грађанског судског поступка СССР и савезних република донети су 8. децембра 1961, а ступили на снагу 1. маја 1962. године. (У нас су преведени и објављени у издању Института за упоредно право 1963. године у Београду).

Грађански кодекс РСФСР донет је 11. јуна 1964. године, а ступио је на снагу 1. октобра 1964. (У нас је преведен и објављен у издању Института за упоредно право 1965. године у Београду).

(5) В. чланак: Г. К. Матвеев: О концепцији хозяйственного права, *Правоведение*, 1961, No 1.

Један овакав уџбеник може се приказати на различите начине. Могуће је изнети и укратко прокоментарисати садржину целокупне материје која је у уџбенику обрађена. Могуће је ограничити се на неколико питања, која имају специјалан значај због тога што су третирана на нов начин, или због тога што расправљају нерашчишћена питања, или зато што представљају коментар многобројних случајева из судске праксе итд.

У овом приказу определили смо се за овај други метод, мада не из разлога који су горе наведени. Због немогућности да се на сразмерно ограниченом простору изложи садржина свих глава, поготову што их у овој књизи има веома много, у приказу ће бити обухваћене само две области у којима је посебно Д. М. Генкин обавио значајна научна истраживања. То су главе о предмету, принципима, систему и изворима совјетског грађанског права, и глава о праву својине. Претходно ће бити дат садржај књиге према насловима главе. Као што је већ речено, књига садржи увод и 27 глава. Ево их: I. Предмет, принципи, систем и извори совјетског грађанског права (стр. 8—36); II. Грађанскоправни однос (36—44); III. Субјекти грађанског права (45—92); IV. Ствари као објекти грађанског права. Појам имовине (93—103); V. Грађанскоправни послови (104—123); VI. Заступништво. Пуномоћ (124—134); VII. Застарелост (135—146); VIII. Право својине (147—194); IX. Опште учење о облигацијама (195—230); X. Опште учење о уговорима (231—247); XI. Уговор о купопродаји (248—266); XII. Уговор о испоруци (267—304); XIII. Уговор о контрахирању пољопривредних производа (305—322); XIV. Уговор о делу (323—334); XV. Уговор о делу капиталне изградње (335—360); XVI. Уговор о закупу (361—374); XVII. Уговор о пуномоћству (375—381); XVIII. Уговор о комисиону (382—392); XIX. Уговор о остави (393—401); XX. Уговор о превозу терета (402—426); XXI. Уговор о отпремању (427—431); XXII. Банкарски послови (уговор о кредиту и текућем рачуну) (432—481); XXIII. Државно осигурање (482—492); XXIV. Облигације које настају услед проузроковања штете (493—508); XXV. Облигације настале из неоснованог стицања или уштеде имовине (509—516); XXVI. Ауторско право (517—530); XXVII. Проналазачко право (531—553).

4. Полазећи од марксистичког схватања да право представља надградњу над базом, економском структуром друштва, и да оно регулише друштвене односе, Д. М. Генкин узима за критеријум поделе целокупног система права на правне гране врсту друштвених односа, одређени круг односа који та правна грана регулише и који представљају њен предмет. У том смислу: „Основни предмет совјетског грађанског права чине имовински односи” (стр. 9).

Може се, међутим, приметити, а и сам Генкин то чини, да имовинске односе могу регулисати и норме управног, колхозног, породичног и кривичног права. Отуда се поставља питање када имовински односи представљају предмет грађанског права, који је то допунски критеријум помоћу којег се може одредити кад су у питању односи грађанскоправног карактера? Је ли метод грађанског права тај допунски критеријум помоћу којег се може одредити кад су у питању односи грађанскоправног карактера?

Д. М. Генкин је био присталица схватања да се грађанско право може разграничити од других грана права, посебно од управног, по своме предмету. Предмет грађанског права јесу имовински односи совјетског промета у широком смислу ове речи (6).

Метод регулисања имовинских односа нема значаја за раздвајање појединих грана права, јер методи регулисања имовинских односа могу бити различити а да то ипак не утиче на њихову правну природу (7).

(6) Д. М. Генкин: Предмет совјетског грађанског права, *Архив за правне и друштвене науке*, 1947, бр. 1, стр. 53.

(7) Д. М. Генкин: Предмет совјетског грађанског права, *Архив за правне и друштвене науке*, 1947, бр. 1, стр. 53—54. Слично: М. М. Агарков: Предмет и система советског грађан-

У овом уџбенику проф. Генкин следи поставке из преамбуле основа (која у том погледу репродукује начела истакнута у Програму КПСС, усвојеном на XXII конгресу КПСС) и изражава се на следећи начин: „За имовинске односе које регулише совјетско грађанско право карактеристично је да је то област имовинских односа која је условљена коришћењем робно-новчаних облика у комунистичкој изградњи и у којој су примењени тако важни инструменти економског развоја као што су привредни рачун, новац, цена, трошкови производње, добит, трговина, кредит и финансије” (стр. 9). Тиме није дат изричит одговор на питање да ли метод има какву улогу у разграничавању грађанског права од управног. Стиче се утисак да се посредно, увођењем категорије робно-новчаних облика, указује на значај метода. У сваком случају, примена метода као критеријума није изричито ни одбачена.

Позивајући се на Основе (чл. 2), Д. М. Генкин наводи да предмет совјетског грађанског права сачињавају међусобни имовински односи државних, кооперативних и друштвених организација, односи грађана са државним, задружним и друштвеним организацијама и међусобни односи грађана. Као што је већ речено, превагнуло је схватање оних правника, међу њима и Д. М. Генкина⁽⁸⁾, који су се залагали за јединствено грађанско право и у вези с тим за јединствено грађанско законодавство.

Питање да ли грађанско право осим имовинских односа регулише и личне неимовинске односе, решено је на готово једнодушан начин у совјетској правној теорији и законодавству. Међутим, раније су постојали снажни отпори према увршћивању личних, неимовинских односа у грађанско право. Сам Д. М. Генкин био је противник грађанског регулисања личних, неимовинских односа. У чланку: *Предмет совјетског грађанског права* он изричито каже: Лична неимовинска права не спадају у совјетско грађанско право⁽⁹⁾. Међутим, већ у уџбенику у коме је био редактор са проф. М. М. Агарковым, Генкин допушта могућност да и лична неимовинска права која се не могу оделити од саме личности — право на име, на част, ауторство и нека друга, буду обухваћена грађанским правом⁽¹⁰⁾.

У најновијем уџбенику Д. М. Генкин наводи, идући за Основама (чл. 1), да грађанско право регулише поред имовинских односа и нека лична неимовинска права, и дели их на две групе. Прва група обухвата личне неимовинске односе који су непосредно повезани са имовинским односима (лично право аутора, чл. 98. Основа). Друга група обухвата личне неимовинске односе који нису непосредно повезани са имовинским односима. Д. М. Генкин сматра да грађанско право регулише ове односе само у случају ако то предвиђа закон, и као пример наводи да чл. 7. Основа предвиђа заштиту части и достојанства грађана или организација и даје им право да преко суда захтевају демантовање изјава које вређају њихову част и достојанство. Овде треба приметити да, за разлику од нашег права, у совјетском праву не постоји новчана накнада неимовинске штете, већ само демантовање изјаве у истом облику у коме је учињена. Уколико штетник то не учини, суд ће му изрећи новчану казну, али не у корист оштећеног већ у корист државе.

5. Полазна тачка разматрања о својини и праву својине, јесте чувена Марксдова поставка из *Увода у критику политичке економије* да ни

ског права, *Советское государство и право*, 1940, No 8—9, стр. 53—54. Супротно А. В. Веняков: О системе грађанског кодекса СССР, *Советское государство и право*, 1954, No 2, стр. 29—30. У нас је посебно разрадно учење о методу проф. А. Гамс (*Увод у грађанско право*, Научна књига, Београд, 1963, стр. 34—39).

(8) Совјетско грађанско право у редакцији М. М. Агаркова и проф. Д. М. Генкина, Научна књига, Београд, 1948, стр. 9.

(9) Д. М. Генкин: Предмет совјетског грађанског права, *Архив за правне и друштвене науке*, 1947, бр. 1, стр. 58 (прештампано из часописа *Советское государство и право*, 1939, No 4).

(10) Совјетско грађанско право у редакцији М. М. Агаркова и Д. М. Генкина, Научна књига, Београд, 1948, стр. 10.

о каквој производњи, па следствено ни о каквом друштву не може бити говора тамо где не постоји неки облик својине... (11). По проф. Генкину, својина је основа производних односа. Историја познаје пет основних типова производних односа — тип првобитне заједнице, робовласнички, феудални, капиталистички, социјалистички; свакоме од њих одговара одређени облик својине. У том смислу својина ће остати и у комунизму. Својина као услов производње увек је постојала и увек ће постојати.

Дружчије је са правом својине. Оно постоји само у класном друштву. Као правна категорија својина није постојала у првобитној заједници нити ће је бити у комунизму.

У СССР је као резултат велике октобарске револуције национализована капиталистичка приватна својина и тиме ликвидирана експлоатација човека по човеку. Економску основу СССР чине социјалистички систем привређивања и социјалистичка својина на средствима за производњу. Социјалистичка својина се јавља у три вида: као државна (општенародна), као својина колхоза и других кооперативних организација и њихових удружења, и као својина друштвених организација. Лична својина изведена је из социјалистичке својине и намењена је задовољавању материјалних и културних потреба грађана.

Овлашћења која има носилац било којег од ових облика идентична су. То су: право држања, коришћења и располагања имовином у границама које су одређене законом (12). Разни облици својине се међусобно разликују по своме субјекту и по томе што неке ствари могу бити објект само извесних форми својине (државне, колхозне). Једино је државна социјалистичка својина универзална и може се односити на било који предмет.

Све су ово општеприхваћена гледишта и у правној теорији и у законодавству.

Извесне разлике јављају се по питању какав правни карактер има ситно приватно газдинство инокосних сељака и занатлија засновано на личном раду. Д. М. Генкин и низ других совјетских правника (13) сматрају да се ситно приватно газдинство инокосних сељака и занатлија не може изједначити са личном својином грађана, да су у питању квалитативне разлике. Аргументи су следећи: својина инокосних сељака и занатлија није повезана са социјалистичком својином; тај облик својине нема перспективу развоја и на одређеној етапи ће нестати; објекти ове својине су оруђа и средства за производњу, а оруђа и средства за производњу не могу бити објект личне својине грађана.

Овај став је наишао на супротстављање оних правника (14) који сматрају да постоји идентичност битног елемента у оба облика својине: лични рад. Без обзира на који начин се обављао, да ли као лични рад у друштвеној производњи или као рад на сопственом газдинству без употребе туђе радне снаге, лични рад је извор настанка личне својине. Према томе би и својина инокосних сељака и занатлија била лична својина.

Миодраг Орлић

(11) К. Маркс: Прилог критичи политичке економије, Култура, Београд, 1956, стр. 178.

(12) Чл. 19 Основа, чл. 92. ГК РСФСР, чл. 95 Естонске ССР итд. Идентичну одредбу садржавао је чл. 58. ГК РСФСР (донет 31. октобра 1922, ступио на снагу 1. I 1923).

(13) Д. М. Генкин: Право личной собственности, *Социалистическая законность*, 1946, No 10, стр. 21; Р. О. Халфина: Право личной собственности граждан СССР, АН СССР, Москва, 1955, стр. 20.

(14) С. Н. Братусь: Формы собственности по конституции СССР, *Труды Военно-юридической академии*, вып. IX, Москва, 1949, стр. 16—17; И. И. Ларкин: К вопросу о понятии права личной собственности, *Советское государство и право*, стр. 121—122.